

Bispegraven i Skt. Albani Kirke

AF MIKAEL MANØE BJERREGAARD,
JAKOB TUE CHRISTENSEN & JESPER HANSEN

En af de største arkæologiske overraskelser ved de seneste års udgravningsaktiviteter i Odense Midtby er fundet af en tidlig middelalderlig bispegrav i tomten af den middelalderlige Skt. Albani Kirke. Lokaliteten er først og fremmest kendt som det sted, hvor kong Knud IV (senere Knud den Hellige) blev dræbt i 1086. To faser af trækirker og siden en stenkirke har afløst hinanden på stedet, men efter at den sidste kirke blev revet ned i 1540'erne, er der ingen synlige spor af den middelalderlige Skt. Albani Kirke. I 2015 fik arkæologer fra Odense Bys Museer mulighed for at foretage en mindre udgravning på stedet. Den velbyggede kiste af frådstenskvadre, som ved denne lejlighed kom for en dag, skal formentlig knyttes til netop den fase af kirken, da kong Knud blev dræbt. Graven havde altså ligget – næsten – urørt og ubemærket i over 900 år, og den gravlagte har formentlig været omtrent samtidig med Knud den Hellige. Dermed er graven den ældste,

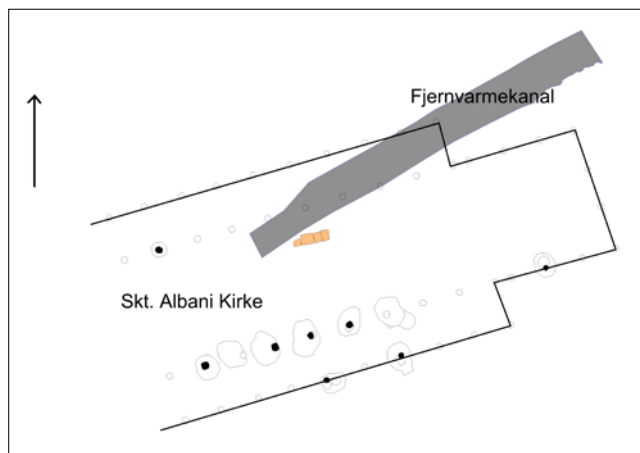

FIG. 1: Rekonstrueret grundplan over Skt. Albani trækirke 1:150. Frådstensgraven er markeret med lys gul farve. Anlæggelsen af en fjernvarmekanal midt i 1900-tallet havde delvist forstyrret graven. Tegning: Odense Bys Museer.

Ground plan of the wooden St Alban's Church 1:150.
The grave is marked in light yellow. Drawing: Odense City Museums.

FIG. 2: Kistens lågsten set fra sydøst. Foto og 3D-model: Arkæologisk IT, Aarhus Universitet og Odense Bys Museer.

The coffin lid stones.
Photo and 3D model: Unit of Archaeological IT, Aarhus University and Odense City Museums.

udgravede bispegrav i det nuværende Danmark,¹ og den kan både give os oplysninger om den tidlige kirkehistorie i Odense og trække tråde ud til Europa, hvor der foregik et større kirke- og magtpolitisk spil på denne tid. I det følgende gøres der rede for fundet, og der gives et bud på den gravlagtes identitet og de historiske omstændigheder omkring graven.

Kisten

Graven blev fundet omtrent midt i trækirkens skib (fig. 1). Hvilende direkte oven på kistelåget fandtes rester af skeletter fra yngre begravelser. Kisten var udformet med stor omhu og er unik i odenseansk sammenhæng. Dens låg bestod af fire store frådstenskvadre, som var "mørtlet" sammen med en blanding af groft kalk og grus (fig. 2). Frådsten er en kalksten, som aflejres i kalkholdige kilder og vandløb, og som er let at forarbejde til blokke eller kvadre, så længe stenen er våd. Lågstenene var tilhuggede med plan top og skrånende sider. Det nordvestlige hjørne af graven var som det eneste blevet forstyrret ved gravearbejde engang omkring midten af 1900-tallet. En lågsten var i den anledning delvist knust og var faldet ned i graven, hvor den havde knust den gravlagtes kranie, og sidenhen var der gennem hullet skyllet en del jord ind i graven. Da kistens låg var blevet fjernet,

FIG. 3: Graven efter oprensning set fra øst. Foto: Odense Bys Museer.
The grave after the excavation. Photo: Odense City Museums.

fremkom et trapezformet kammer med separat niche til hovedet. Hver langsideside bestod af to store frådstensblokke, som var samlet med ovennævnte mørtelblanding. Blokkene var kun tilhuggede med plane sider ind mod selve kisterummet, mens ydersiderne, som ikke blev blotlagt, formodes i rå sten. Kisten målte indvendigt 199 cm fra hovedende til fodende, mens bredden varierede fra 66 cm ved skuldrene til 31 cm i fodenden. Bunden af kisten udgjordes af fliser, som var udhugget i en væsentligt hårdere type frådsten end den øvrige kiste. Derfor havde fliserne en meget jævn overflade i modsætning til låget og sidernes ru og furede overflader.²

Skelettet

I kisten lå skelettet af en mand, der ved sin død har været fra midt i 40'erne til starten af 50'erne og omkring 175 cm høj.³ (fig. 3). Selv om skelettets knogler var blevet delvist flyttet og dækket af den jord, som var flydt ind i graven, var det et forbløffende syn at se ned i den mere end 900 år gamle og delvist jordtomme kiste, hvor man tydeligt så den gravlagte, allerede da lågstenene blev løftet af. På trods af den afdødes for perioden forholdsvis høje levealder var der ingen voldsomme slidspor på skelettet, hvorimod tænderne udviste en karakteristisk nedslidning af tyggefladerne. Der er altså tale om en mand, som ikke har ernæret sig ved hårdt fysisk arbejde. En måling af kvælstofindholdet i knoglerne tyder på, at der i den afdødes kost har indgået mindst 15% marin føde. Tager man i betragtning, at den romersk-katolske kirke foreskrev faste ca. halvdelen af årets dage, hvor det kun

FIG. 4: Nadversættet, som det blev fundet i graven.

Foto: Odense Bys Museer

The Eucharistic set as found in the grave.

Photo: Odense City Museums.

var tilladt at spise grøntsager og fisk, synes andelen af marin føde hos den afdøde umiddelbart at have været lidt lav.

Nadversættet

Ved den gravlagtes højre bækkenkogle blev fundet et lille nadversæt bestående af en kalk til altervinen og en tallerken (kaldet en disk eller patene) til nadverbrødet (fig. 4). I kisten har disken formentlig været lagt som et låg oven på kalken, og det lille sæt har stået tæt ved den gravlagtes højre hånd. Den udfaldende bækkenkogle havde imidlertid skubbet til disken, så denne i udgravningen lå op ad kistens side. Metalanalyser har vist, at nadversættet er udført i meget rent sølv, hvor indholdet af kobber er lavt sammenlignet med andre genstande fra vikingetid og tidlig middelalder.⁴ Kalken måler blot 7,2 cm i højden, mens disken har en diameter på godt 6,3 cm (fig. 5). Der har således ikke været tale om et altersæt, der har kunnet anvendes til nadveren i forbindelse med messe i en kirke, men snarere om et personligt rejsesæt, som den gravlagte har kunnet bruge i private sammenhænge og på rejser i livet såvel som i døden. Midt på disken ses et indridset motiv af en hånd på baggrund af et kors. Der er tale om et velkendt kristent motiv, "Guds Hånd", et billede på Guds indgriben i menneskenes verden, udformet som en hånd, der rækker ned fra himlen.⁵ Langs randen af disken er indridset en latinsk inskription, der omtaler motivet. Et kors markerer tekstens begyndelse: + DEXTERA DOMINI FECIT VIRTUTEM * AMN. (Guds højre (hånd) har bragt sejr. Am(e)n). Der er tale om et skriftsted fra Bibelen.⁶

FIG. 6: Bispegraven i særudstillingen "Knuds Odense – Vikingernes by", Møntergården. Den gravlagtes kranie er blevet samlet. Frådstenskisten er en rekonstruktion.
Foto: Odense Bys Museer.

*The grave on display in the exhibition 'Canute's Odense – City of the Vikings', Odense City Museums.
Photo: Odense City Museums.*

FIG. 5: Nadversættet efter afrensning og konservering. Kuglen på stilken omgivet af perlekranse er karakteristisk for samtidige tyske gravkalke, men blade nederst på bægeret er et særtræk for den odenseanske kalk. Foto: Jens Gregers Aagaard.

The set after cleaning and stabilising. Photo: Jens Gregers Aagaard.

En gravlagt biskop

Der er ingen tvivl om, at manden i graven har haft en højtstående placering i sin samtid. Det viser både kistens udformning og gravens placering under gulvet i Skt. Albani Kirkes skib. I den tidlige middelalder var kirken meget restriktiv med begravelser inde i kirkerne, og denne særlige hæder var hovedsageligt reserveret højtstående gejstlige og fyrster.⁷

Nadversættet indikerer, at den gravlagte er en gejstlig og præsteviet person (fig. 6). At der med al sandsynlighed er tale om en biskop, er der flere ting, der taler for. Nadversættet, som har fulgt den døde i graven, har mange paralleller i europæiske bispegrave – især fra det nordtyske område. Siden oldkirken var der tradition for, at højere gejstlige blev begravet med genstande, som symboliserede deres embedes værdighed. Det kunne være bispekåbe, bispehue, bispestav og bispering samt et nadversæt. I den tidlige middelalder før år 1200 begravedes bisper ofte kun med dele af udstyret, mens det senere i middelalderen blev mere almindeligt, at bisperne blev gravlagt med fuldt udstyr.⁸ Blandt 1000- og 1100-tallets tyske bispegrave er der flere eksempler på, at gravgodset udelukkende består af et lille nadversæt. Først senere i middelalderen kunne også almindelige præster få nadversæt med i graven.⁹

Odense var bispesæde allerede fra tidlig middelalder, men vores viden om denne institution før år 1100 er begrænset. I år 988, da Odense nævnes første gang, omtales en biskop og kirke i byen, som vi dog intet yderligere kendskab har til. Omkring 1070 omtales byen som en civitas, hvilket kan oversættes med

bispeby.¹⁰ En af de middelalderlige kilder, der omtaler mordet på kong Knud, nævner i en bisætning, at Skt. Albani Kirke dengang var biskoppens kirke – altså domkirke.¹¹ Fundet af en bispegrav i kirketomten understreger sandheden i denne sidebemærkning. Når Skt. Albani Kirke med al sandsynlighed har været den første domkirke på Fyn, er den det naturlige begravelsessted for de biskopper, som har haft deres virke her. Man må dog samtidig antage, at værdigheden som domkirke overgik fra Skt. Albani Kirke til den nuværende domkirke omkring år 1095, da man flyttede de jordiske rester af kong Knud fra begravelsen foran Skt. Albani Kirkes alter til den nybyggede krypt under Skt. Knuds Kirke.¹²

Datering af graven

For at kunne give et bud på, præcis hvem den gravlagte er, er det nødvendigt først at foretage en så præcis datering af graven som muligt. Dateringen baseres på en kombination af selve gravens udformning, ¹⁴C-datering af skelettet, en typologisk kunsthistorisk datering af nadversættet samt skriftlige kilder.

Trapezformede stenkirker omtales af og til som "romanske grave" og dateres almindeligvis fra ca. år 1100 til ind i 1300-tallet. Stenkistegrave – enten i natursten eller teglsten – kendes fra hele landet og er udtryk for en vis status hos den afdøde. Naturstenkisterne vurderes at tilhøre den ældste fase af stenkisterne, og de bliver hurtigt afløst af de teglbyggede grave efter midten af 1100-tallet, da de "brændte sten" tages i brug til bl.a. kirke- og klosterbyggeri.¹³ Frådsten er anvendt til mange tidlige danske stenkirker fra slutningen af 1000-tallet og ind i 1100-tallet i de landsdele, hvor der findes naturlige forekomster. Kister af frådsten er ikke så udbredte, men er dog udgravet i stor mængde i Roskilde, hvor der fandtes frådstenslejer ved Roskilde Fjord.¹⁴ Også i Odense Ådal er der frådstensforekomster, og den ældste Skt. Knuds Kirke i Odense blev opført i dette materiale omkring slutningen af 1000-tallet.¹⁵ I Odense kendes på nuværende tidspunkt kun to frådstenskister, nemlig den, som omtales i denne artikel, og en delvist bevaret kiste, som blev fundet i 1917 – ligeledes i Skt. Albani Kirkes tomt blot få meter vest for den nyfundne grav.¹⁶

Bispegraven fra Odense er bygget kraftigere end flertallet af gravene fra Roskilde, idet dens låg og sider er noget tykkere. Desuden adskiller den sig ved at have en bund af regulære frådstensfliser, mens mange af gravene i Roskilde blot har en bund af ler eller kalkmørtel. Gravtypen og materialet placerer altså graven i den romanske periode, og før teglsten blev taget i brug i Odense op mod år 1200. Graven kan sågar meget vel være fra før år 1100, da frådsten med sikkerhed vides at være anvendt som byggemateriale i Odense – Skt. Knuds Kirke – i hvert fald i 1000-tallets sidste årti.

En datering til 1000-tallet bliver understøttet af en ¹⁴C-datering, som er udført på knogler fra skelettet, uden at det er muligt at denne vej at give en meget snæver datering inden for århundredet.¹⁷

Udformningen af nadversættet kan give en kunsthistorisk datering af gravgodset og dermed omtrent datere gravlæggelsen. I en bevaret middelalderlig "håndbog" om sølv- og guldsmedekunst beskrives i detaljer, hvordan man fremstiller små nadversæt i sølv, som i udsmykning er helt lig sættet fra Odense. Denne tekst, som er forfattet under pseudonymet Theophilus, menes at være blevet til i et kloster i Paderborn eller Hildesheim Stift i den nordvestlige del af det tysk-romerske rige i de første årtier af 1100-tallet.¹⁸ Teksten gengiver etablerede håndværksteknikker fra denne tid. Mens der ikke kendes direkte danske paralleller til sættet fra Odense,¹⁹ så kender vi netop fra det nordvesttyske område flere nadversæt fra (ærke)bispegrave, hvor især diskene bærer lighed med det odenseanske. Da mændene i disse grave i flere tilfælde er identificeret og deres dødsår kendt, kan de tyske fund være med til at datere også nadversættet fra Odense. Bl.a. kan nævnes fire små nadversæt fra Hildesheim Domkirke, nedlagt i perioden 989-1114. På flere af diskene ses Guds håndmotiv og -inskriftion.²⁰ Tilsvarende er der nære paralleller i to diske fra Bremen Domkirke, nemlig henholdsvis ærkebiskop Liemars (†1101) og Friederichs (†1123). Sidstnævnte disk dateres til anden halvdel af 1000-tallet eller starten af 1100-tallet og er udsmykket med Guds hånd og ordene "DEXTERA DOMINI".²¹ Kalkene fra både Hildesheim og Bremen ligner overordnet set også kalken fra Odense, men ingen af dem har en tilsvarende frise af blade (kaldet bukler) nederst på bægeret. Imidlertid kendes denne udformning af bægeret andre steder i det tysk-romerske rige fra 1000-tals afbildninger af alterkalker.²² En tilsvarende ornamentik kendes også på hjemlige og udenlandske døbefonte i perioden fra midten af 700-tallet til 1200-tallet – bl.a. på den bevarede senromanske (ca. 1150-1250) døbefont fra Skt. Albani Kirke.²³

Samlet set må graven dateres til 1000-tallet, og tager man især byggematerialet og diskens udformning i betragtning, formentlig anden halvdel af århundredet. 1095 kan sættes som øvre grænse for dateringen. Som nævnt ovenfor ophører Skt. Albani Kirke med at være domkirke omkring dette år. Derefter må man formode, at Odensebisperne blev begravet i den nye hovedkirke, Skt. Knuds Kirke.

Hvem er den gravlagte?

Først fra 1100-tallet og frem har vi en fuldstændig liste over biskopperne på Fyn. Fra 1000-tallet kender vi kun navnene på to bisper, nemlig Reginbert og Eilbert. De må formodes at have resideret i Odense og er begge kendt fra Adam af Bremens krønike

FIG. 7: Bisper var vigtige brikker i middelalderens magtspil. Her ses en biskop som skakbrik fra 1100-tallet. Fundet på Øen Lewis i de Ydre Hebrider, men formentlig fremstillet i Norge eller et andet sted i Norden. Foto: The National Museums of Scotland.

Bishops played an important part in political games in the Middle Ages. Twelfth-century chess piece from the isle of Lewis in the Outer Hebrides.

Photo: The National Museums of Scotland.

om "De hamburgske ærkebispers historie" fra ca. 1075. Reginbert skal være en englænder, som blev indsat af ærkebispemanden af Canterbury under Knud den Store omkring 1020.²⁴ Senere i århundredet var det ærkebispemanden af Hamborg-Bremen, der indsatte en af sine egne klerke, Eilbert, som biskop – formentlig i 1050'erne. Han døde i 1072.²⁵ Fra 1072 og til ca. år 1100 kender vi hverken navne på eller omstændigheder omkring bisper i Odense. Uden at vi kan sige det med sikkerhed, er det sandsynligt, at manden i graven er biskop Eilbert. Udformningen af nadversættet peger i hvert fald mod Nordvesttyskland, og dateringen af graven til anden del af 1000-tallet kan også understøtte dette, da forbindelsen til de nordvesttyske ærkebispesæder var meget stærk på denne tid. Vi ved fra skriftlige kilder, at Eilbert var biskop i 15-20 år, og tages det i betragtning, at manden i graven var 45-55 år gammel, så passer dette med, at han havde nået den alder på minimum 30 år, som kirken havde fastlagt for udnævnte bisper, da han blev indsat som biskop.²⁶

Dansk kirkepolitik i 1000-tallet

Kirken som organisation i Danmark – og i det øvrige Norden – var stadig forholdsvis ung i 1000-tallet og var under kraftig indflydelse af især ærkebispemanden af Hamborg-Bremen, hvorfra missionærer i sin tid var udsendt for at omvende danerne.²⁷ Men også engelske forbindelser påvirkede den danske kirke. Dette er tydeligt i 1000-tallets Odense. Adam af Bremen beretter, at ærkebispemanden i Hamborg-Bremen blev rasende over, at ærkebispemanden i Canterbury indsatte englænderen Reginbert som biskop over Fyn og derved fik indflydelse på den danske kirke. De tyske ærkebiskopper søgte derefter ved flere lejligheder at knytte den danske kirke tættere til sig og fik gentagne gange stadfæstet overhøjhed over de danske bisper og kirken i hele Norden.²⁸ Omkring 1060 skabte den danske konge Svend Estridsen en fast organisation af de danske bispedømmer og indgik samtidig en aftale med ærkebispemanden i Hamborg-Bremen om overhøjhed over den danske kirke. Men det er tydeligt, at den danske konges bestræbelse på denne tid gik på at skabe et selvstændigt ærkebispesæde.²⁹ Et vigtigt element heri var retten til at vælge, hvem der blev indsat i de magtfulde bispeembeder (fig. 7). Vigtigheden af denne ret blev tydelig i den såkaldte investiturstrid, som blussede op mellem pavestolen og især den tysk-romerske kejser i sidste fjerdedel af 1000-tallet, og som omhandlede netop dette. Formentlig som en del af denne strid blev de danske bestræbelser på at løsrive sig fra tysk overherredømme og skabe et selvstændigt nordisk ærkebispesæde støttet af paven, der i 1075 direkte opfordrede Svend Estridsen til at sende en udsending til Rom for at forhandle om dette.³⁰ På trods af disse tiltag lykkedes det først i 1103-04 at få oprettet et dansk ærkebispesæde i Lund.

Antageligt i 1080'erne skænkede Knud IV (senere Knud den Hellige) relikvier af de to engelske helgener, Skt. Alban og Skt. Oswald, til kirken i Odense.³¹ Dette kan muligvis også ses som et udtryk for et ønske om en tættere kontakt til det engelske område og en løsrivelse fra Hamborg-Bremen.

Eilbert – den glemte biskop

Hvor stod Eilbert i denne strid? Selv om han var udnævnt af ærkebiskop Adalbert i Hamborg-Bremen, antyder kilderne, at Eilbert måske stod på den danske side og støttede bestræbelserne på en løsrivelse fra det kirkelige tyske overherredømme (fig. 8). Ifølge et brev fra ærkebispemanden fra ca. 1062, som refereres hos Adam af Bremen, væltede det ind med mange beskyldninger mod Eilbert. Angiveligt er han efter samråd med flere danske bispekolleger tre år i træk udeblevet fra kirkemøder, som ærkebispemanden har indkaldt ham til, og hvor de nordiske bispers rolle og omgængelse af flere kirkelige bestemmelser skulle diskuteres. Nu skulle Eilbert møde til forhør og dømmes efter den kanoniske ret.³² Eilbert omtales et andet sted i Adam af Bremens krønike, men desværre er teksten her beskadiget, så der er tvivl om indholdet. Det er således uklart, om Eilbert ligefrem blev suspenderet fra sit embede pga. de alvorlige forseelser. Det samme tekststed er blevet tolket derhen, at Eilbert døde på vej til Rom for at klage sin nød til paven,³³ men denne tolkning er usikker og forhindrer un-

FIG. 8: Biskop Eilbert og Svend Estridsen som Cornelius Hamsfort d. Yngre i slutningen af 1500-tallet forestillede sig dem. Måske støttede Eilbert Svend Estridsens bestræbelser på at oprette et selvstændigt dansk ærkebispesæde.
Foto: Series episcoporum Otthoniensium (GKS 3645), Det Kongelige Bibliotek.

Bishop Eilbert and King Sweyn Estridsson as imagined by a sixteenth-century historian.
Photo: 'Series episcoporum Otthoniensium' (GKS 3645), The National Library of Denmark.

der alle omstændigheder ikke, at det kan være Eilbert, der lå begravet i Skt. Albani Kirke i Odense. Hvad der videre skete i striden mellem Odensebispen og ærkebisen, ved vi ikke. Både Eilbert og ærkebisp Adalbert døde i 1072, omtrent samtidig med at Adam af Bremen sluttede sin beretning.

14 år efter Eilberts død blev kong Knud dræbt og begravet i Skt. Albani Kirke. Allerede kort efter kongens død arbejdedes der på at gøre ham til helgen, idet der skete undere ved hans grav.³⁴ En dansk kongehelgen ville uden tvivl være et stærkt kort på hånden i ønsket om oprettelsen af en selvstændig dansk kirkeorganisation. Da Knuds jordiske rester blev flyttet til den nye domkirkes krypt i 1095, var han endnu ikke helgenkåret. Det skete omkring år 1100, da helgenskrinet med hans knogler blev sat på alteret som domkirkens fornemmeste relikvie.³⁵ Få år efter oprettes så ærkebispesædet i Lund, og den nordiske kirke blev dermed løsrevet fra Hamborg-Bremen.³⁶ Ved Skt. Knuds Kirke i Odense blev der i årene kort før år 1100 dannet et klosterråd af engelske munke fra benediktinerklostret i Evesham.³⁷ Det blev disse munkes opgave at opretholde kulten omkring Knud den Hellige og senere at varetage Odense bispesædes administration og historie. Det er også fra en engelsk gejstlig, nemlig Ælnoth, der selv overværede, at Knuds helgenskrin blev sat på alteret, at vi har den fyldigste beretning om kong Knud.³⁸ I det hele taget må der have været en følelse af en ny begyndelse eller en nygrundlæggelse af både den danske kirke og bispesædet i Odense omkring år 1100. De, der førte pennen, var englændere, og fokus var på kulten omkring Knud den Hellige. Mindet om Hamborg-Bremen har man næppe ønsket at dyrke. 1500-tals historikeren Cornelius Hamsfort d. Yngre har haft adgang til en række middelalderlige bispevers, der omhandler rækken af Odensebisper. Denne række begynder ved Hubald, som var biskop, da Knud blev helgenkåret. Om Hubald står der, at han var "den første til at påtage sig et mere regulært styre, og han var en fremragende biskop".³⁹ I middelalderens Odense har kannikkerne ved domkirken uden tvivl kendt til efterretninger om 1000-tallets odensebisper, f.eks. fra Adam af Bremens krønike. Men de er blevet redigeret ud af historien.

Måske har vi her forklaringen på, at bispen i Skt. Albani Kirke er blevet glemt og efterladt. I middelalderen flyttede man ofte vigtige grave indeholdende højtstående personer. Her er Knud den Hellige et lokalt eksempel, men bispen, der var begravet få meter fra kongens grav, har man ladet ligge. Fra f.eks. Ribe og Roskilde ved vi ellers, at tidlige bispegrave er blevet flyttet og overført, når domkirkerne blev nybyggede,⁴⁰ i hvert fald de biskopper, der blev opfattet som vigtige for bispesædets historie og selvopfattelse og dermed understøttede dettes legitimitet. Måske har man i Odense bevidst ønsket at glemme bispen i

frådrenskisten eller nedtone hans betydning. Hvis det er Eilbert, har domkapitlet ved Skt. Knuds Kirke uden tvivl opfattet ham som repræsentant for Hamborg-Bremen, uagtet han måske støttede de danske bestræbelser på løsrivelse. Ved udgravningen af frådrenskisten blev der fundet rester af yngre begravelser, som var lagt direkte oven på kistens lågsten (fig. 9). Det tyder på, at gravens placering var glemt allerede i middelalderen, og at en eventuel markering i kirkens gulv var forsvundet – måske allerede i forbindelse med trækirkens ombygning til en stenkirke i 1100-tallet. Det er ikke utænkeligt, at den omtalte frådrenskiste, som blev fundet i 1917, kan have rummet en anden af 1000-tallets efterladte odensebisper. Den glemte biskop i Skt. Albani Kirke er et håndgribeligt udtryk for, hvordan eftertiden skriver historien, og hvordan selv personer, der var magtfulde i deres samtid, kan forsvinde ind i den kollektive glemsel.

FIG. 9: Direkte oven på frådrenskisten lå rester af yngre middelalderlige begravelser. Der tyder på, at bispegraven var gået ind i glemslen allerede i middelalderen.
Foto: Odense Bys Museer.

Younger graves were found on top of the coffin, suggesting that the location of the grave was forgotten already in the Middle Ages.

Photo: Odense City Museums.

NOTER

- 1 Birgitte Bøggild Johannsen har gjort opmærksom på, at man i 1992 i kirken Skt. Kunibert i Köln fandt den flyttede grav af Slesvigbispen Rudolf (†1047).
- 2 Udgravningsberetning Odense Bys Museer: OBM3183.
- 3 Meddelt mundtligt af prof. dr.med. Jesper Boldsen, Retsmedicinsk Institut, Antropologisk Afdeling, ADBOU, Syddansk Universitet.
- 4 Disken indeholder således mellem 0,7 og 1,7 % kobber, og kalken 2-4,5 % kobber mod normalt 3-6 %. Ebsen & Jouttijärvi 2017:3-7
- 5 Lexikon der christlichen Ikonographie Zweiter Band, spalte 211-214.
- 6 I den middelalderlige Biblia Vulgata i Salmernes Bog 117:16. I den moderne danske bibel findes citatet i Salmernes Bog 118:16 oversat som: Herrens højre hånd bringer sejr.
- 7 Madsen 1990:116.
- 8 Et hjemligt eksempel er Absalon (†1201), i hvis grav i Sorø man fandt et fuldt biskoppeligt skrud: bispehue, stav og ring samt en kalk og vistnok en disk, som siden er forsvundet. Danmarks Kirker V. Sorø Amt, bd. 1:79-80.
- 9 Bjerregaard 2017. Under udgivelse.
- 10 Danmarks Kirker IX. Odense Amt. Bd. 1, s. 66.
- 11 Danmarks riges breve 1. rk. 1. bd. nr. 343; Adam af Bremen 1968:249; Danmarks Kirker IX, Odense Amt, bd. 3:1730; Vitae 1908:552 også benævnt "Den yngre Passio".
- 12 Danmarks Kirker IX. Odense Amt. Bd. 1:133.
- 13 Kieffer-Olsen 1990:98-99.
- 14 Danmarks Kirker omtaler sytten frådstenskister og adskillige af tegl/frådsten i Roskilde Domkirke (Danmarks Kirker III. Roskilde Amt. Bind 4:1957 -1975). Også fra Skt. Laurentii Kirke i Roskilde kendes frådstensgrave, hvoraf de ældste nævnes i Danmarks Kirker, mens flere er fundet inden for de seneste år (Danmarks Kirker III. Roskilde Amt. Bind 1:43-45). Senest er en gruppe frådstensgrave fra 1000- og 1100-tallet fundet ved arkæologiske udgravninger i 2013 ved etableringen af dronning Margrethe II's gravkapel.
- 15 Danmarks Kirker IX. Odense Amt. Bd. 1:132ff. Samt Bjerregaard og Runge (denne publikation).
- 16 Arentoft 1985:49.
- 17 Aarhus AMS Center (AAR-23976) (2σ, 74,7% 980-1050, 16,3% 1083-1127, 4,4% 1136-1152).
- 18 Brepohl 1999:65-73. Fremstilling af små nadversæt i sølv omtales.
- 19 Af danske kalke og diske fra tidlig middelalder, som dog ikke ligner nadversættet fra Odense, kan nævnes kalk og disk fra Haraldsborgskatten (Lindahl 1979:216ff.) og kalken fra Absalons grav i Sorø.
- 20 Brepohl 1999:99; Elbern 1963:67-68.
- 21 Brandt 1988:144f. & 278f.
- 22 Et bæger med denne udformning ses på en alterbordsforside fra Aachen (ca. år 1000) på det såkaldte Erphokrucifiks (1085-97) og på et relikviagemme, som kejser Henrik II skænkede domkirken i Bamberg (ca. 1010) Elbern 1963:34ff., 38 & 44.
- 23 Se Christensen & Bjerregaard (denne publikation) fig. 5.
- 24 Adam af Bremen 1968:118.
- 25 Adam af Bremen 1968:237, 246 & 254.
- 26 Gallén 1963, spalte 228f.
- 27 Danmarks riges breve 1. rk. 1. bd. nr. 1, 23, 25, 28.
- 28 Adam af Bremen 1968:118f.; Danmarks riges breve 1. rk. 1. bd. nr. 492, 1. rk. 2. bd. nr. 1 og 2.
- 29 Fenger 1989:52-54.
- 30 Danmarks riges breve 1. rk. 2. bd. nr. 11 og 13.
- 31 Danmarks Kirker IX. Odense. Bd. 3:1729.
- 32 Adam af Bremen 1968:235f. Sammenlign Adam af Bremen 2000:193f.
- 33 Adam af Bremen 1968:246 (schol. 115). Sammenlign Adam af Bremen 2000:206 (skolion 115).
- 34 Danmarks riges breve 1. rk. 2. bd. nr. 26.
- 35 Danmarks riges breve 1. rk. 2. bd. nr. 26.
- 36 Danmarks riges breve 1. rk. 2. bd. nr. 24.
- 37 Danmarks Kirker IX. Odense Amt. Bd. 1, s. 76, Danmarks riges breve 1. rk. 2. bd. nr. 24.
- 38 Albrechtsen 1986.
- 39 Nyberg og Pedersen 1980:84.
- 40 Danmarks Kirker III. Københavns Amt. Bd. 4:492 & 500f.; Danmarks Kirker XIX. Ribe Amt. Bd. 1:522.

LITTERATUR

- Adam af Bremen 1968: *De hamburgske ærkebispers historie og Nordens beskrivelse*. C.L. Henriksen (red.), København.
- Adam af Bremen 2000: *Adam af Bremens krønike*. A.A. Lund (red.). Højbjerg.
- Albrechtsen, E. 1986: Kong Svend Magnus' og hans Sønners Bedrifter og Kong Knud den Helliges Lidelseshistorie. I: *Knuds-Bogen. Studier over Knud den Hellige*. Fynske Studier XV. Tore Nyberg m.fl. (red.). Odense.
- Arentoft, E. 1985: Sankt Albani Kirke, I: F. Grandt-Nielsen (red.): *Albani Kirke & Torv*. Odense Bys Museer. Fynske Studier XIV. Odense, s. 7-59.
- Bjerregaard, M.M. 2017: Nadversættet fra bispegraven i Odense Skt. Albani Kirke. I: M.M. Bjerregaard & M. Runge: At være i Centrum. Magt og minde – højstatusbegravelser i udvalgte centre 950-1450. *Kulturhistoriske studier i centralitet – Archaeological & Historical Studies in Centrality*, vol. 1. Odense. Under udgivelse.
- Brepohl, E. 1999: *Theophilus Presbyter und das mittelalterliche Kunsthandwerk. Gesamtausgabe der Schrift DE DIVERSIS ARTIBUS in zwei Bänden*. Band 2. Goldschmiedekunst. Köln/Weimar/Wien.
- Brandt, K.H. 1988: *Die Gräber des Mittelalters und der frühen Neuzeit, Ausgrabungen im St. Petri Dom zu Bremen, bd. 2*. Stuttgart.
- Christensen, J.T. & J. Hansen 2017: Graven og manden i domkirken Skt. Albani Odense. En kilde til overleveringen af 1000-tallets bispehistorie. I: M.M. Bjerregaard & M. Runge: At være i Centrum. Magt og minde – højstatusbegravelser i udvalgte centre 950-1450. *Kulturhistoriske studier i centralitet – Archaeological & Historical Studies in Centrality*, vol. 1. Odense. Under udgivelse.
- Danmarks Kirker* 1933ff. Nationalmuseet (udg.). København.
- Danmarks riges breve* 1938ff. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab (udg.) København.
- Ebsen, J.A. & A. Jouttijärvi 2017: *Analyse af kalk og disk (OBM 3183)*. Heimdal-archaeometry Report 17-4. Upubliceret rapport.
- Elbern, V.H. 1963: Der eucharistische Kelch im frühen Mittelalter. I: *Zeitschrift des deutschen Vereins für Kunstwissenschaft, bd. XVII*. Berlin, s. 1-76, 117-188.
- Fenger, O. 1989: "Kirker rejses alle vegne" 1050-1250. *Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie* Bind 4. København.
- Gallén, J. 1963: Kanonisk ålder. I: G. Rona et al. (red.): *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*. Bind VIII, spalte 228f.
- Kieffer-Olsen, J. 1990: Middelalderens gravskik i Danmark. En arkæologisk forskningsstatus. *Hikuin* 17, s. 85-112.
- Lexikon der christlichen Ikonographie* 1968-1976. E. Kirschbaum (udg.). Rom Freiburg Basel Wien.
- Lindahl, F. 1979: Haraldsborg-skatten. I: Egevang (red.): *Strejflys over Danmarks bygningskultur: festskrift til Harald Langberg*. København, s. 210-220.
- Madsen, P.K. 1990: Han ligger under en blå sten. Om middelalderens gravskik på skrift og i praksis. *Hikuin* 17, s. 113-134.
- Nyberg, T. & F.S. Pedersen 1980: De latinske vers om Odenses middelalderlige biskopper. *Fynske Årbøger* 1980. s. 76-98.
- Vitae Sanctorum Danorum* 1908-12. M. Cl. Gertz (red.). København.

SUMMARY

The Bishop's Grave in St Alban's Church

In 2015, Odense City Museums had the opportunity of undertaking a small-scale excavation at the site of the medieval St Alban's Church, Odense. This was the church where King Canute the Holy was killed and buried in front of the altar in 1086. According to a later mediaeval source, St Alban's Church was the Cathedral of Funen at the time. The first physical evidence of this has now been found during an excavation where the discovery of an impressive grave constructed of travertine ashlars was made. The grave contained a skeleton with a chalice and paten and is possibly the oldest known bishop's grave in Denmark.

The coffin was trapezoidal with the bottom, sides, and lid made from hewn travertine. The grave contained the skeleton of a male aged 40-55. The bones were slightly scattered due to the coffin having been waterlogged at some point. Next to the right hip of the skeleton lay a chalice and paten made of almost pure silver. Given the grave's location inside St Alban's Church, the elegant coffin, and the grave goods inside, it is likely to be a bishop's grave. Several similar bishop's graves containing a chalice and paten are known from e.g. Bremen Cathedral, the archiepiscopal seat governing the Nordic church in the second half of the eleventh century. The closest parallels to the chalice and paten from Odense in terms of style are found in Holy Roman Imperial art from the tenth and eleventh centuries. Most likely, the bishop's grave at the Church of St Alban predates 1095. At this time, the construction of the new cathedral (the present-day St Canute's Church) was so advanced that the grave of St Canute the Holy was relocated there along with the cathedral function as such. From 1095 onwards, we can safely assume, therefore, that bishops from Odense were buried inside the new cathedral.

Although Odense may have been a bishopric already in year 988, we only know the names of two eleventh-century bishops on Funen (most likely residing in Odense). These are Reginbert, appointed by the archbishop in Can-

terbury around 1020, and Eilbert, who had his term of office from the 1050s until 1072 and who was appointed by the archbishop in Hamburg-Bremen. This is an example of how the young Danish Church was influenced from both England and the German Empire. It is suggested that the bishop found in Odense is, in fact, Eilbert. Surely, his Eucharistic set points toward Northern Germany. Eilbert may have supported the Danish King, Sven Estridsen, in his struggle to establish a Danish archbishopric in the 1060s and 70s. Even the Pope supported a Danish archbishopric, which meant that Hamburg-Bremen would no longer hold supremacy over the Danish Church.

The consecration of a newly built cathedral in Odense (around 1095) and the canonization of King Canute (canonized in 1101) would imply that a new episcopal seat had been established here. Shortly before year 1100, a chapter of English monks from the monastery of Evesham formed a monastery in Odense. This monastery could support the establishment of a Danish archiepiscopal seat, which was finally effectuated in Lund in 1103 or 1104.

In this atmosphere of a new beginning and with English clerics in charge of the Canute cult as well as the church administration, it is unlikely that anyone wished to preserve the memory of the ecclesiastical supremacy exerted by the Hamburg-Bremen archiepiscopal seat. This could be the reason why the bishop buried in the St Alban's Church was left to oblivion. In Ribe and in Roskilde, for example, there are several examples of old bishops' graves having been opened and transferred when the cathedrals were rebuilt. This was done in order to create and commemorate a long legacy for the bishop's seat in question. However, the eleventh-century bishop was probably seen as a symbol of the Hamburg-Bremen supremacy and deliberately forgotten. Medieval burials on top of the coffin suggest that the location of the grave had been forgotten already in the Middle Ages. Instead, later medieval sources suggest that Hubald (who was appointed around year 1100) was the first bishop in Odense.